

МЕНДИБАЕВ Н.

*Кыргызстан ислам институту /
Исламский институт Кыргызстана*

MENDIBAEV N.

Islamic Institute of Kyrgyzstan

ЖУСУБАЛИЕВ А.Р.

Ж.Баласагын атындагы КУУ /

КНУ им. Ж. Баласагына

ZHUSUBALIEV A.R.

J. Balasagyn KNU

АЙЫЛДЫК КАЛКТЫН СОЦИАЛДЫК АЛ-АКЫБАЛЫ ЖАНА ӨЗҮН ИДЕНТТЕШТИРҮҮСҮНҮН АЙРЫМ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

**Социальное положение сельского населения и некоторые особенности его
самоидентификации**

The social status of the rural population and some features of its self-identification

***Аннотация.** Бул макалада коомдун өзгөрүлмөлүү шартында Кыргызстанда айыл жериндеги калктын жашоосунун сапатын жогорулатуу негизги маселелерден экендиги эске алынып, айыл калкынын рынокко ыңгайлашуу шартындагы социалдык ал-акыбалы жана калктын өзүн-өзүн иденттештириши, б.а. айыл калкынын өзүн белгилүү бир социалдык катмарлар, топтор менен салыштырышы талданган. Калктын социалдык ал-акыбалы – анын жашоо сапатынын зарыл чен-өлчөмү экендиги социологиялык изилдөөлөр аркылуу талдоого алынып, ошондой эле айыл аймактарынын өнүгүшү - бул мамлекеттин стратегиясынын курамдык органикалык бир бөлүгү катары кароо экендиги белгиленет.*

***Аннотация.** В данной статье с учетом того, что повышение качества жизни сельского населения Кыргызстана является одним из ключевых вопросов в переходном обществе, анализируется социальное положение сельского населения в контексте рыночной адаптации и самоидентификации населения, т.е. сопоставление сельского населения с определенными социальными группами. На материалах социологических исследований проанализировано социальное самочувствие населения как необходимый показатель его качества жизни, и отмечено, что развитие сельских территорий является неотъемлемой частью государственной стратегии.*

***Abstract.** In this article, taking into account the fact that improving the quality of life of the rural population of Kyrgyzstan is one of the key issues in a transitional society, the social situation of the rural population is analyzed in the context of market adaptation and self-identification of the population, i.e. comparison of the rural population with certain social groups. Based on the materials of sociological studies, the social well-being of the population is analyzed as a necessary indicator of its quality of life, and it is noted that the development of rural areas is an integral part of the state strategy.*

***Урунттуу сөздөр:** айыл, айыл жашоочулары, айылдык аймак, жашоо деңгээли, жашоо сапаты, аймактык өнүгүү, социалдык ал-акыбал, социалдык көйгөй, калктын өзүн-өзү иденттештириши.*

***Ключевые слова:** село, сельские жители, сельская местность, уровень жизни, качество жизни, региональное развитие, социальное положение, социальные проблемы, самоидентификация населения.*

***Key words:** village, villager, countryside, standard of living, the quality of life, regional development, social status, social problems, self-identification of the population.*

Соңку мезгилде коомдун өзгөрүлмөлүү шартында Кыргызстанда айыл жериндеги калктын жашоосунун сапатын жогорулатуу негизги маселелерден болуп эсептелет. Айыл калкы бир топ экономикалык, психологиялык, эмоционалдык жана башка дагы башка бир топ милдеттердин

түрлөрүн баштарынан өткөрүп жатышат. Соңку мезгилдердеги изилдөөлөр көрсөткөндөй, айылдыктардын жашоо деңгээли анча жогору эмес бойдон калууда жана ар кандай социалдык көйгөйлөр бара-бара күчөп бара жаткандай. Мындай көрүнүштөр айылдыктардын жашоо деңгээлин жана сапатын тереңирээк изилдөө аркылуу мамлекеттин социалдык-экономикалык саясатын жакшыртуунун негизги багыттарын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Айрыкча мындай иш чаралар өз кезегинде аймактар боюнча даректүү сунуштарды иштеп чыгууга да өз таасирин тийгизет.

Айыл аймактарынын өнүгүшүнүн саясий жагдайы биринчи кезекте мамлекеттин аймактык бүтүндүгүн жана өлкөдөгү саясий туруктуулукту сактоодо турат. Айылдын экономикасынын бекем жана динамикалык өнүгүшү – бул эбегейсиз зор айыл аймактарынын калкын сактап калуунун кепилдиги жана негизи болуп эсептелет. Анын кыйрашы айылдардын жана кыштактардын жок болуп кетишине жана жерлердин чарбалык жактан бүлүнүп жок болушуна алып келет. Мына ошондон улам соңку жылдары мамлекеттик саясат аймактарды өнүктүрүүнү артыкчылык катары коюп келүүдө. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2018-жылдын 10-январындагы “2018-жылды Аймактарды өнүктүрүү жылы”- деп жарыялоо жөнүндөгү жарлыгы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-мартындагы №194 токтому менен Кыргыз Республикасынын аймактык саясатынын концепциялары кабыл алынып бекитилген. Ушул программалык документтердин алкагында орто мөөнөттө жана узак мөөнөттө аймактарды өнүктүрүүнүн багыттары аныкталган. Аймакты, калктуу конуштарды өнүктүрүүнүн жалпы максаттарына жетишүү максатында бийликтин, бизнестин, жарандык коомдун өнөктөштүгү камсыз кылынат. Аймактардын тургундарынын жашоо-турмушунун сапаты алардын суроо-талаптарына, кызмат көрсөтүү стандарттарынын талаптарына ылайык келип, географиялык жайгашышына, климаттык шарттарына жана өлкөнүн борборунан алыс жайгашкандыгына көз каранды болбойт [1]. Мындай кеңири контекстте каралып жаткан айыл аймактарынын өнүктүрүлүшү өлкө үчүн олуттуу стратегиялык мааниге ээ, анын натыйжалуулугунан өлкөнүн геосаясий абалы жана анын дүйнөлүк экономикалык системадагы ролу түздөн-түз көз каранды. Андыктан айыл аймактарын туруктуу өнүктүрүүнүн максаттуу багытын калыптандыруу зарыл. Мына ушундай аракеттерден улам 2019-жыл «Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы» деп жарыяланышы бекеринен эмес. Ушул жарлыкка ылайык Кыргыз Республикасын стратегиялык өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү максаттарына жетишүүнүн милдеттери коюлуп, биринчи кезекте бүтүндөй өлкөнүн аймагында жарандардын жашоо-турмушун жакшыртуу негизги маселелерден экендиги белгиленген. Соңку жылдары Кыргызстанда аймактардын дараметин арттыруу, айрыкча тиешелүү инфраструктураны өнүктүрүү жаатында олуттуу чаралар көрүлүп келет. Ага ылайык аймактарда чакан, орто ишкердикти колдоо, экспорт үчүн шарттарды түзүү, инвестиция тартуу, ирригацияны өнүктүрүү, 2023-жылга карата ар бир айылды таза суу менен камсыз кылуу, транспорттук тейлөөнү жакшыртуу, жергиликтүү маанидеги автожолдорду реконструкциялоо жана оңдоо, санарип инфраструктурасын, саламаттык сактоо мекемелерин өнүктүрүү, 2024-жылга бардык облустук бириккен ооруканаларды реконструкциялоо жана кайра жабдуу, билим берүүнүн сапатын арттыруу жана спорттук борборлорду түзүү максаты коюлган [2].

Айыл жарандарынын жакшы жашоо сапаты жергиликтүү коомдоштуктун туруктуу өнүгүшүнүн өбөлгөсү жана социалдык көйгөйлөрдү жоюунун негизи болуп саналат. Калктын жашоосун жакшыртуу маселесинде олуттуу роль жалпы республикалык сыяктуу эле жергиликтүү, райондук бийликтерге тиешелүү. Мына ошого байланыштуу жашоо сапатын жогорулатуу максатында жергиликтүү бийликтин башкы маселеси көбүнчө жергиликтүү органдардын, элдин ишкердүүлүк аракеттерин жана калктын ортосундагы өнөктөштүк мамилелерин жөнгө салышы болуп саналат. Калктын жашоо сапатын жакшы тарабына чындап өзгөртүү, бул баарынан мурда, социалдык максаттарды ар бир адамга, ар бир үй-бүлөгө карата ишке ашыра турган жергиликтүү башкаруунун деңгээлинде гана мүмкүн деген түшүнүктү бекем орнотуу болуп эсептелет.

Айыл жерлериндеги жашоочулардын жашоо деңгээлин жана сапатын жогорулатуу мамлекеттин эң башкы маселелеринен болуп алдыга чыгууда. Бул максатта баарынан мурда, айыл калкынын жумуш менен камсыз болушун камсыздоочу багытты өнүктүрүү жана орто жана чакан ишкердикке өбөлгө түзүү, айыл экономикасын диверсификациялоо, айыл чарба товарларын өндүрүүчүлөрдү мамлекеттик колдоону күчөтүү керек. Азыркы шартта айыл жерлериндеги калктын жашоо сапатын жогорулатуу үчүн социалдык инфраструктураны өнүктүрүү зарыл. Бул көйгөйдү изилдөөчү илимпоздордун пикири боюнча айылдын инфраструктурасын өнүктүрүүнүн деңгээли азырынча азыркы талаптардан бир топ артта калууда. Республикалык илимпоздордун

пикири боюнча, “республиканын коомдук жашоосунун бардык тарабын камтып алган жалпы социалдык-экономикалык каатчылыктын шартында, айрыкча айылдын инфраструктурасы өтө оор абалда калды” [3, 55-б.]. Изилдөөчүлөр “айылдын инфраструктурасынын өнүгүшү – айыл жашоочуларынын жумуш менен камсыз болушун жогорулатуунун жана айыл жакырчылыгын төмөндөтүүнүн натыйжалуу жолу болуп эсептелет” деп, акыйкат белгилешет.

Калктын социалдык ал-акыбалы – анын жашоо сапатынын зарыл чен-өлчөмү. Азыркы социологияда “социалдык ал-акыбал” деген түшүнүк бир топ эле белгилүү болуп калды, ал түшүнүк менен социалдык маанайлардын, сезимдердин жана сырткы чөйрөнүн өзгөрүшүнө болгон реакциянын топтомун түшүндүрүүгө болот. Окумуштуулардын пикири боюнча, социалдык ал-акыбал, коомдук акыл -эстен айырмаланып – бул “адамдардын коомдогу өз абалына жана чындыкка өз мамилесинин абалын билдирген, актуалдашкан реалдуу акыл-эс, булардын жардамы менен алардын ошол мезгилдеги жашоосу жана ишмердүүлүгү бааланат” [4, 15-б.].

Ата мекендик социологияда “социалдык ал-акыбал” түшүнүгүн аныктоонун так критерийлери жок. “Адамдардын социалдык ал-акыбал” түшүнүгү кандайдыр бир деңгээлде алардын өз турмушунун сапатына канааттанышын, социалдык үмүттөрүнүн ишке ашышын чагылдырат. Бул адамдын жашоо турмушунун түрдүү тармактарына кесибине, билимине, үй-бүлөсүнө, бош убактысына, баарлашышына тиешелүү. “Социалдык ал-акыбал” түшүнүгүнүн чет элдик ыкмаларын талдоодо эң маанилүү концепциялары болуп адамдардын өз материалдык абалын чөйрөсүндөгүлөрдүкү менен салыштырып баалашы, өзүнүн келечектеги жеке материалдык абалын өз айланасындагылардыкына салыштырмалуу белгилүү бир мезгилден кийин кандай болоорун талдоо сыяктуулары белгиленет.

Социалдык ал-акыбалдын түзүмүн талдап жатып, окумуштуу О.В.Ляскова таасир этүүчү факторлордун спектрлерин кеңейтет жана аларга “жашоо шартына ыраазы болуу, адамдардын күнүмдүк маанайларын өз алдынча баалоо, өлкөнүн экономикалык абалынын азыркы жана келечектеги баалоолору, үй-бүлөлөрдүн материалдык жетишкендиктери, экономика, саясий абал чөйрөсүндөгү социалдык оптимизмдин көрсөткүчтөрү, экономикалык реформалардын багытына жараша позициялары, алдыңкы саясий ишмерлерге жана саясий түзүлүштөргө болгон ишенимдин деңгээлдери ж.б.” сыяктууларды кошот [5, 170-б.].

Ошентип, социалдык ал-акыбал инсандын, социалдык коомдоштуктардын, социалдык топтордун, социалдык көңүлдөрүнүн жана дүйнө таанымынын бир кыйла татаал, комплекстүү жана кыймылдуу көрсөткүчү катары сыпатталат. Калктын социалдык ал акыбалынын абалын карап көрүү үчүн атайын индикаторлору, критерийлери, индекстери бар комплекстүү инструментарий иштелип чыгат. Калктын жашоо сапатынын интегралдуу субъективдүү көрсөткүчү болуп калктын өзүн-өзүн иденттештириши б.а. өзүн белгилүү бир социалдык катмарлар, топтор менен салыштырышы кызмат кылат. Калктын өзүн иденттештириши социалдык-экономикалык, социалдык-профессионалдык, социалдык-саясий, социомаданий, этникалык жана башка талааларда жүргүзүлүшү мүмкүн. Индивиддин же индивиддер тобунун өзүн иденттештириши алардын өзүнүн социалдык макамын субъективдүү баалоонун негизинде иш жүзүнө ашат.

Ааламдашуу шартында иденттүүлүк жана иденттешүү маселелери абдан актуалдуу болууда. Булар жаңыдан бутуна тура баштаган кыргыз мамлекетинин гүлдөп-өнүгүшү үчүн негизги пайдубал боло алат. Мамлекетти жарандык, этникалык, маданияттык, диний жана жаштардын иденттүүлүгү жана иденттештиши аркылуу чыңдоо, өзгөртүү, ар тараптан өнүктүрүү стратегияларын аныктоо, тактоо маанилүү кадамдардын бири болуп саналат. Бүгүнкү күндө дайыма өзгөрүлүп жаткан коомду изилдеп, анын өнүгүү божомолун тактап, аныктап туруу адамзаттын орчундуу маселеринин бири. Коомдун ар тараптуу өзгөрүшү ар тараптуу изилдөөнү талап кылат. Ошого карата коомдогу негизги компоненттер же адамдардын өнүгүшү үчүн алардын кызыкчылыктарынын биримдиги абдан маанилүү. Жалпы же окшош кызыкчылыктар бир мамлекетте жашагандыктан алардын жарандыкка, этникалыкка таандык сезимдери, социомаданий таандык сезими, диний жаштарга таандык иденттешүү бүгүнкү күндүн талабына ылайык изилдениши абзел –деп профессор К.Исаев эң туура белгилеген [6, 17-б.].

Окумуштуулардын пикири боюнча социалдык катмар, топ объективдүү жана субъективдүү аныкталышы мүмкүн, мындан социалдык катмарлануу көз каранды болот. Катмарды объективдүү аныктоодо басым эмгекти коомдук бөлүштүрүүдөгү анын ролуна жасалаары белгиленет. Бул учурда индивиддер өздөрүнүн социалдык абалын социалдык экономикалык мазмунунун негизинде ээлешет: материалдык байлыкты бөлүштүрүүдөгү орундар, бийликке, социалдык кадыр-баркка ээ болуу ж.б. Ошентип, өзүн иденттештирүү бир эле учурда калктын социалдык

маанайын изилдөө куралы катары кызмат кылышы мүмкүн, анткени индивиддин социалдык макамынын субъективдүү пикирине объективдүү ылайык келишинин даражасы аныктайт. Айылдыктардын өзүн иденттештиришин биз “Сиз өзүңүздү адамдар менен жакын же алыс “бөтөн-өз” экениңизди кандай деңгээлде сезесиз” деген суроону берүү менен байкап, натыйжасы төмөндөгүдөй алынды: айылдыктар өздөрү жашап жаткан айылдын жашоочуларын өздөрүнө бир кыйла жакын сезишет, ”өзүмдүкү” жообун тандагандардын максималдуу бөлүгү 72,8% жооптордун дал ушул бөлүгүн тандашкан. Кийинки орунда райондук борбордун жашоочулары белгилеген – бул аймактык топтун өкүлдөрүн “өзүмдүкү” деп 13,2% респондент белгилесе, ошол эле убакта “жакын, бирок өзүбүздүкү эмес” деп сурамжыланган айылдыктардын 50,2% атаган (№1 табл. караңыз).

Айылдык жашоочулардын башка категориялар менен өзүн иденттештирүү деңгээли мындан да төмөн. Өз областынын жашоочулары менен сурамжыланган айылдыктардын 4,3% гана жалпылыкты сезсе, көпчүлүгү аларга көңүл кош мамилени билдиришкен (38,2%), же “алыс, бирок бөтөн эмес” (27,4%). “Жакын, бирок өзүбүздүкү эмес” деп өз областынын жашоочуларын айылдыктардын 21,0% атаган. Кыргызстандын борборунун жашоочулары да айылдыктар үчүн алыс: “өзүбүздүкү” деп аларды айылдыктардын 3,8% гана атаган, ошол эле убакта сурамжылангандардын 24,2% аларга көңүл кош мамилесин билдиришкен, ал эми “алыс, бирок бөтөн эмес” деп респонденттердин 45,5% атаган, “бөтөн” деп 9,6% белгилешкен. Бүткүл Кыргызстандын жашоочулары борбордун жашоочуларына караганда айылдыктарга бир кыйла жакын: “өзүбүздүкү” деп аларды сурамжылангандардын 8,1% атаган, көңүл кош мамилесин 20,9% билдирген, “алыс, бирок бөтөн эмес” деп 34,1% айылдыктар эсептешет; ошол эле мезгилде айылдыктардын Бүткүл Кыргызстандын жашоочуларын өзүнө бөтөн деп эсептегендердин үлүшү 17,1% түзүп, бир кыйла жогору.

Таблица 1. Айылдыктардын иденттүүлүгүнүн деңгээли (сурамжылангандарга карата % менен)

жооптордун варианты	айылдыктардын иденттүүлүгүнүн деңгээли					
	өз	жакын бирок өз эмес	айырмасы жок	алыс бирок бөтөн эмес	бөтөн	жооп бере албайм
мен жашаган айылдын жашоочулары	72,8	17,5	5,8	2,2	0,6	1,1
райондук борбордун жашоочулары	13,2	50,2	18,2	11,5	3,4	3,5
менин областымдын бардык жашоочулары	4,3	21,0	38,2	27,4	3,4	5,6
кыргызстандын борборунун жашоочулары	3,8	10,2	24,2	45,5	9,6	6,8
кыргызстандын бардык жашоочулары	8,1	7,2	20,9	34,1	17,1	12,7
бүткүл жер шаарынын жашоочулары	2,5	3,5	14,0	11,0	38,1	30,9

Айылдыктардын өзүн иденттештиришинин эң төмөнкү деңгээли “Бүткүл жер шаарынын” жашоочулары менен байкалат: “өзүбүздүкү” деп аларды сурамжылангандардын 2,5% атаса, “бөтөн” деп 38,1% атаган; 14,0% Бүткүл жер шаарынын жашоочуларына көңүл кош мамилесин билдирген, 30,9% бул суроого жооп берүүдөн кыйналышкан, бул деген айылдыктардын өзүн иденттештирүү деңгээлинин начардыгын жана өздөрүн жер шаарынын жашоочулары сыпатында таанышынын начар деңгээлин тастыктап турат. “Жер шаарынын жашоочулары” деген түшүнүктүн өзү айылдык жашоочулар үчүн көбүнчө абстракция катары түшүнүлүп калгандыгын берилген талдоо көрсөтүп турат. (№1 табл. караңыз)

Айылдыктардын социалдык маанайлары алардын түрдүү түзүлүштөргө, топторго, инсандарга болгон ишениминин деңгээлинде да билинет. Изилдөөнүн жыйынтыгына таянсак,

сурамжыланган айылдыктардын басымдуу көпчүлүгү 84,7% өз турмушун жакшыртуу мүмкүнчүлүгүн жалгыз гана өздөрүнөн көз каранды деп эсептешет. Бир кыйла азыраагы 23,2% турмушунун жакшырышын жалпы кыргыз бийлигинен көз каранды деген ойду билдиришкен; башка түзүлүштөргө жана топторго ишеним деңгээли бир кыйла төмөн. Алсак, сурамжылангандардын пикири боюнча, турмуштун жакшырышы “толугу менен жакын туугандардан көз каранды” деп 14,9% эсептесе (55,0% кандайдыр бир өлчөмдө көз каранды), “достордон, жердештерден” деп 5,6% (35,9% кандайдыр бир өлчөмдө көз каранды), “жумуштагы башкаруучудан” 5,2% (28,6% кандайдыр бир өлчөмдө көз каранды), “райондук, шаардык бийликтен” 11,6% (30,6% кандайдыр бир өлчөмдө көз каранды), “республикалык, областтык бийликтен” 14,7% (35,4% кандайдыр бир өлчөмдө көз каранды) деп белгилешкен. (№2 табл караңыз).

Өз ара түшүнүшүү маселесинде айныксыз биринчилик үй-бүлө институтуна таандык: айылдыктардын 69,8% дал ушул үй-бүлөдө өз ара түшүнүшүү мыкты ишке ашаарын белгилешкен. Мындай кырдаал толук мыйзам ченемдүү деп ойлойбуз, себеби үй-бүлө айылдыктарды коомго кошуудагы алгачкы социалдык топ болуп эсептелет. Бул маселеде маанилүүлүгү боюнча экинчи болуп башка бейформал топ, достор компаниясы да чыгат. 14,9% дал ушулардын арасында өз ара түшүнүшүүгө жетише алышаарын белгилешкен. Ошону менен бирге, бул достук байланыштар айылда алгачкы социалдык мамилелердин өнүгүшүндө байкалаарлык ролду ойнобой калгандыгын айгинелеген жооптордун салыштырмалуу чоң эмес үлүшү, бул өз кезегинде социеталдык коом катары айылда социалдык ажырымдын акырындап өөрчүп бара жаткандыгын кыйыр түрдө болсо да күбөлөндүрүп турушу мүмкүн.

Таблица 2. Айылдыктардын патерналистикалык үмүтүнүн деңгээли (сурамжылангандарга карата % менен)

жооптордун варианты	айылдыктардын патерналистикалык үмүтүнүн деңгээли				
	толук көз каранды	ооба көз каранды	билбейм, айтыш кыйын	жок көз каранды эмес	эч бир көз каранды эмес
биздин өзүбүздөн	84,7	11,8	2,7	0,8	0,1
жакын туугандардан	14,9	55,0	15,9	11,0	3,2
жердештер, достордон	5,6	35,9	37,5	16,7	4,3
иштеги жетекчиден	5,2	28,6	35,6	23,8	6,9
айыл өкмөтүнүн, райондун бийликтеринен	11,6	30,6	29,8	18,0	10,0
областын, республиканын бийликтеринен	14,7	35,4	21,5	18,4	10,0
жалпы кыргыз бийликтеринен	23,2	34,7	19,0	10,7	12,5

Кошуналар ортосундагы мамилелер боюнча да ушундай эле абал байкалат башкача айтканда сурамжылангандардын 5,4% гана кошуналары менен өз ара түшүнүшүн белгилешет. Жумуштагы кесиптештери менен сурамжыланган айылдыктардын 6,4% өз ара түшүнүүгө жетишсе, диний чөйрөсүндө 1,8%, ошондой эле эч жерде өз ара түшүнүшүүгө жетишпеген 0,9% айылдыктар да бар. (№3.табл. караңыз)

Эгерде жаш өзгөчөлүктөрү боюнча карай турган болсок: 30-39 жана 40-49 жаш курактагы респонденттер өз ара түшүнүшүүнү үй-бүлөдөн алышаарын башкалардан көбүрөөк белгилешкен. Жаш курактагы респонденттер (18-29жаштагылар) тескерисинче, “достордун компаниясына” көбүрөөк басымдуулук кылышат, мындайча айтканда айылдыктардын баалуулук приоритеттеринде үй-бүлөлүк мамиле эреже катары 30 жаштан кийинки адамдардын арасында алдынкы орунду ээлей баштагандыгы мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Таблица 3. Айылдыктар тарабынан социалдык мамилелердин олуттуулугу боюнча даражаларга бөлүштүрүлүшү (сурамжылангандарга карата % менен)

Жооптордун варианттары	Сурамжылангандар (саны)	Сурамжылангандардын үлүшү (%)	факторлордун маанилүүлүк даражасы
Үй-бүлөдө	838	69,8	1
Достор менен	179	14,9	2
Жумуштагы коллегалар менен	78	6,4	3
Коңшулардын арасында	65	5,4	4
Бир диндегилердин арасында	22	1,8	5
Эч жерде	11	0,9	6
Жалпы:	1200	100,0	

Азыркы мезгилде айыл социеталдык бүтүндүк катары негизинен социалдык топ катары үй-бүлөдө куралат, үй-бүлөнүн ролу айылдагы социалдык мамилелердин өнүгүшүндө чечүүчү мааниге ээ. Социалдык институт катары үй-бүлөнүн интеграциялык милдети жетишээрлик күчтүү берилген, ошол эле мезгилде башка социалдык институттардын интеграциялоочу ролу байкалаарлык начарлаган [7].

Үй-бүлө институтунун ролунун артыкчылыгы жана инсандын баалуулуктарынын калыптануу маселеси айылдыктар тарабынан бөтөнчө белгиленет. Сурамжылоо жүргүзүлгөндөрдүн көпчүлүгү инсандын баалуулуктарынын калыптанышына көбүрөөк кайсыл фактор таасир берет деген суроого инсан (“инсан өзү”) жана үй-бүлө фактору (“үй-бүлө жана андагы салттар, адаттар”) деп белгилешти; ал эми “достор, кесиптештер” деген вариант жооптордун болгону 4,8% жана ММК - 24,3% түздү. Ошону менен бирге 18-29 жаш тобундагы респонденттер инсандын баалуулуктарынын калыптанышында үй-бүлөнүн чечүү ролун белгилөөгө азыраак ынтаалуу. Изилдөөдөн көрүнүп тургандай, биринчиден, менталдуулуктун рыноктук катмарынын калыптанышы инсандык “жетишкендик” багытынын, жүрүм-турум (бул жерде - “баалуулуктардын калыптанышына адам өзү жоопкерчиликтүү деген) түпкү максатын активдештирүү аркылуу байкалат. Экинчиден, социеталдык түзүмдү өзгөртүү шартында бир топ социалдык институттардын жана уюштуруу түзүлүштөрүнүн каатчылыгы байкалат, бул болсо белгилүү бир топтогу (жумуштагы жамаат, коңшулар жана достор) жашоочулардын иденттүүлүк деңгээлин төмөндөтөт. Тескерисинче каатчылыктын мүнөздүү багытынын шартында айылдыктардын кичи топ катары болгон үй-бүлөсү менен иденттүүлүгү күчөйт жана жалпысынан социалдык институт катары үй-бүлөнүн алакалашуу (интеграциялык) ролунун күчөгөндүгү тууралуу айтууга болот.

Ошентип, айыл жашоочуларынын жашоо сапаты аймактык өзгөчөлүктөргө ээ жана жашап жаткан аймагы (району, айылы) менен шартталган. Айылдыктар тарабынан жашоо сапатынын параметрлерлерине баа берүүдөгү ар түрдүүлүктөр Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык жактан өнүгүшү тегиз эмес экендиги тууралуу жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет. Айыл коомдоштугунун жабык жашоосу ошондой эле айыл жарандарынын социалдык иденттүүлүгү менен да аныкталат: ал айылдыктардын арасында бир топ жогору, райондун, областтын жашоочулары менен өздөрүн окшоштурган айылдыктардын үлүшү абдан аз. Бул азыркы рыноктук шартта айыл мурдагыдай эле айыл коомчулугу менен жашоочу түнт социалдык жалпылык деп болжолдоого мүмкүнчүлүк берет. Кыргызстандын айылдарынын жашоочулары өзүнүн айылдаштарына, жакын туугандарына жана баарынан мурда өзүнө гана ишенүүгө көнүп калышкан. Акырындап социалдык жактан көңүл калуу жараянынын өнүгүшү байкалууда - айылдыктар эч кимге ишенбей калышкан жана бир гана өзүнө ишенишет. Бул менталдуулуктун рыноктук катмарынын таасирин (социалдык мамилелердин өз алдынчалуулугунун) жана ошондой эле социалдык көңүл чөктүүлүктүн (апатиянын) өрчүгөнүн, ар түрдүү социалдык түзүлүштөргө жана социалдык мамиленин субъектилерине ишенбөөнү айгинелейт.

Пайдаланылган адабияттар

1. 2018-жылды Региондорду өнүктүрүү жылы деп жарыялоо жөнүндө [Электрондук ресурс] – <https://kabar.kg/kyr/news/zheenbekov-2018-zhyldy-regiondordu-n-kt-r-zhyly-dep-zharyialoo-zh-n-nd-zharlykka-kol-koidu/>

2. 2019-жыл «Региондорду өнүктүрүү жана өлкөнү санариптештирүү жылы» [Электрондук ресурс] – <https://barometr.kg/2019-zhyl-regiondordu-nktr-zhana-lkn-sanaripteshtir-zhyly-dep-zharyyalandy>
3. Дооронбекова Н.М. Совершенствование механизма социальной защиты сельского населения в условиях рыночной экономики (на материалах Кыргызской Республики) дис...канд. экон. наук. 08.00.05. – Бишкек, 2012.
4. Коломиец О.В. Социальное самочувствие как проблема социальной психологии. // Современная социальная психология: теоретические подходы и прикладные исследования. – 2012. – №3.
5. Лясковская О.В. Совершенствование мониторинга социального самочувствия в системе управления качеством жизни. дис... канд. соц. наук: 22.00.04 / – Орел, 2007.
6. Кыргызстандыктардын иденттүүлүгүн аныктоо боюнча талдоо: Кыргызстандын түштүк аймагынын мисалында. (Социологиялык изилдөөнүн жыйынтыгы 2012-2013-жылдар аралыгы. Манас-Түрк университети. – Бишкек, 2015.
7. Мендибаев Н. Айыл социеталдык бүтүндүк катары өзгөрүлмөлүү коомдо. Монография. – Бишкек, 2014.

Рецензент: *Малтабаров Б.А.* – кандидат социологических наук, *К.Карасаев атындагы БМУнун* доценти